Handleiding

Samenwerking voor behoud van landschap en toekomstbestendige landbouw in Altena

's-Hertogenbosch, 24 juni 2022

HAS Hogeschool
Onderwijsboulevard 221
Postbus 90108
5200 MA 's-Hertogenbosch
Telefoon: 088 890 36 00

Documenttitel: Handleiding "samenwerking voor behoud van landschap en toekomstbestendige landbouw in Altena"
Projectcode: BO-22400018

Opdrachtgever: Lectoraat Verdienvermogen Natuurinclusieve Landbouw
Contactpersoon: Daan Groot

Projectleider: Bram Smeijers

Projectteam: Jan-Nick van der Broek
Stefan van Someren
Stef Gielen
Wilger van den Broek

Plaats: 's-Hertogenbosch
Datum: 24 juni 2022

Inhoud

Inleiding 4
1. De samenwerking in Altena 5
1.1 Het idee (netwerk) 5
1.2 De gezamenlijke droom (netwerk) 5
1.3 De planning (organisatie) 5
1.4 De ontwikkeling (netwerk) 7
1.5 De realisatie (organisatie) 7
1.6 De verspreiding (netwerk) 8
2. De organisatiestructuur 9
2.1 Organigram “Sterk Altena” 9
2.2 Randvoorwaarden voor de organisatiestructuur “Sterk Altena” 10
2.3 Voorbeelden van onderwerpen binnen een werkgroep. 11
3. Aanbevelingen voor het gebied 12
Bibliografie 14
Bijlagen 15
Bijlage 1, Poster voor samenwerking tussen de gebiedspartijen in Altena. 15
Bijlage 2, voorbeelden van folders 16
Bijlage 3: Vacature voorbeeld vertegenwoordiger 20
Bijlage 4: Begroting voor eerste jaar gebiedssamenwerking 22

Inleiding

De ambities van de verschillende vooruitstrevende partijen binnen Altena hebben al een tijd gezorgd voor goede ideeën en initiatieven. Er wordt volop nagedacht over de landbouw transitie binnen het gebied en er is veel enthousiasme om ermee aan de slag te gaan. Om dit proces te bevorderen en een gezamenlijke aanpak voor de samenwerking op te zetten is deze handleiding geschreven. Deze handleiding zal een duw in de rug zijn en de gebiedspartijen helpen met het opzetten van een samenwerking die het gebied verder kan helpen. Dit ter bevordering van een vitaal landschap voor boer en burger!

Door studenten van HAS Hogeschool is onderzoek gedaan naar hoe de samenwerking vorm gegeven kan worden welke organisatiestructuur daar passend bij is. Hiervoor hebben zij een onderzoeksrapport geschreven, waarin een onderbouwing is gegeven op deze organisatiestructuur. In deze handleiding is met name beschreven hoe de gebiedspartijen actief aan de slag kunnen met de samenwerking. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen netwerk (rood) en organisatie (blauw) (Wielinga, 2008). Waarbij rood is dat wat mensen doen, waar ze elkaar vinden en hoe ze samen tot resultaten komen. Blauw is de ons aangeleerde wijze van organiseren, gebaseerd op een missie en visie en doelen (Wielinga, 2008). Deze handleiding is een handreiking aan de gebiedspartijen in Altena om samen te werken aan een toekomstbestendige landbouw met behoud van het landschap in Altena. Naast deze handleiding is er een poster gemaakt (zie bijlage 1), waarop de stappen weergegeven zijn die de partijen gezamenlijk kunnen nemen.

In hoofdstuk 1 wordt beschreven hoe de samenwerking in Altena bereikt kan worden. Hierin is onderscheid gemaakt tussen het thema netwerk en het thema organisatie binnen de samenwerking. Om dit verschil duidelijk weer te geven zijn de koppen voor het thema netwerk **ROOD** gekleurd en de koppen voor het thema organisatie **BLAUW**. De stappen die de partijen moeten maken zijn wel in chronologische volgorde uitgeschreven, net zoals in de poster. De volgorde is: het idee, de gezamenlijke droom, de planning, de ontwikkeling, de realisatie en de verspreiding. Om uiteindelijk te komen tot de aanbevolen organisatiestructuur. In hoofdstuk 2 wordt dan ook kort ingegaan op de aanbevolen organisatiestructuur die door de studenten is ontwikkeld en tijdens een gebiedssessie met de partijen is gedeeld. Binnen de samenwerking is een aanbeveling om te gaan werken binnen werkgroepen aan actuele thema's of vraagstukken. Daarom zij er in deze handleiding een aantal voorbeelden gegeven waar de gebiedssamenwerking mee aan de gang zou kunnen. Dit ter inspiratie en om concreet weer te geven hoe de partijen samen kunnen werken. In hoofdstuk 3 worden aanbevelingen gegeven waar de gebiedssamenwerking in de toekomst mee aan de slag kan gaan.

1. De samenwerking in Altena

1.1 Het idee (netwerk)

De gemeente Altena is een uitermate geschikt gebied voor landbouw. Met de goede kleigronden die geschikt zijn voor akkerbouw en de groeizame weilanden die geschikt zijn voor de melkveehouderij is een groot gedeelte van het landschap agrarisch ingericht. Echter is er momenteel een transitie gaande in de agrarische sector. Het realisatieplan 'Op weg met nieuw perspectief' van het ministerie van LNV beschrijft dat Nederland in 2030 koploper op het gebied van kringlooplandbouw moet zijn. Dat betekent onder meer het centraal stellen van duurzaam bodembeheer, vermindering van het gebruik van grondstoffen en het sluiten van stofstromen (kringlopen) op een zo klein mogelijke schaal. Ook thema's als biodiversiteit, waardering en een gezond verdienmodel voor de boer krijgen aandacht in deze visie (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 2019). Mede vangwege deze ontwikkelingen hebben een aantal belanghebbende partijen (gebiedspartijen) in de gemeente Altena besloten om de agrariërs op korte termijn te gaan ondersteunen. Dit omdat deze partijen zich verantwoordelijk voelen voor de gebiedsinrichting en aangegeven hebben samen met de agrariërs in Altena een gezond ondernemersklimaat te realiseren. Uit diverse interviews en contacten van het netwerk is gebleken dat agrariërs behoefte hebben aan ondersteuning in de vorm van kennis en middelen, subsidieaanvragen, toegang tot grond en samen het gesprek aan gaan over de toekomstige inrichting van het landschap en een rendabele toekomst voor de agrariërs. De diverse gebiedspartijen kunnen hier ieder afzonderlijk iets in betekenen, maar de slagkracht en de impact kan beduidend worden vergroot wanneer dat in gezamenlijkheid gebeurd. In deze handleiding is uitgewerkt hoe een stevig netwerk vorm kan krijgen.

1.2 De gezamenlijke droom (netwerk)

Het netwerk staat ervoor om elkaar te helpen om nu vooruit te komen in de gemeenschappelijke droom. Uit de literatuur blijkt dat wanneer mensen elkaar vinden op een gezamenlijke droom dit een goede basis is voor een effectieve samenwerking (Wielinga et al., 2008). In de afgelopen periode zijn de gebiedspartijen al aan de slag gegaan met het verkennen van een gemeenschappelijke droom/ deler. Uit deze verkenning is naar voren gekomen dat de droom als volgt geformuleerd kan worden: Het behoud van het landschap met daarin een toekomstbestendige agrarische sector. Een aantal gebiedspartijen geven aan zich rentmeester te voelen voor het gebied. Zij dragen zorg voor het buitengebied van Altena en benutten de kansen die zich voordoen. Het werken aan deze gezamenlijke droom kan zijn op verschillende thema's zoals: verbetering van de biodiversiteit, verbetering van de water- kwaliteit en kwantiteit, agrarische bedrijven voorzien van (economisch) toekomstperspectief, de ecologie en economie een juiste realistische verhouding geven en eenheid die zorgt voor een leefbaar platteland, voor zowel landbouw en burger. Niet alle betrokken partijen waren aanwezig tijdens deze verkenning. De komende periode zal er dus verder aandacht moeten zijn voor het juist verwoorden van de gemene deler en de gemeenschappelijke droom van de diverse gebiedspartijen.

1.3 De planning (organisatie)

Hieronder zijn de planningen (in tijdlijn) weergegeven voor de gebiedssamenwerking. Hierbij gaat het links om de actiepunten op de korte termijn en rechts om de actiepunten op lange termijn. De genoemde maanden zijn een indicatie.

ACTIEPUNTEN OP KORTE TERMIJN

Juli-augustus, 2022

Invulling voor definitieve organisatiestructuur

Samenkomen om te praten over de invulling van een organisatiestructuur, mede a.d.h.v. de aanbevolen organisatiestructuur van de studenten

September, 2022

Breng structuur aan

Momenteel is er niets wat de gebiedssessie tegenhoudt om met elkaar aan de slag te gaan. Breng structuur aan in de samenwerking!

September, 2022

Opzoek naar budget

Ga opzoek naar budget vanuit de overheidspartijen, subsidies en probeer Deltaplan Agrarisch Waterbeheer in het gebied van kracht te laten zijn.

September-oktober, 2022

Vacature voor twee vertegenwoordigers

Stel zodra het budget beschikbaar is (DAW) direct een vacature op voor de twee vertegenwoordigers

ACTIEPUNTEN OP LANGE TERMIJN

Altijd

Gebruik elkaars kennis, kracht en middelen

Het optimaal ondersteunen van de gebiedspartijen onderling dit zal gebeuren door het uitwisselen van kennis kracht en middelen.

Maandelijks

Regelmatig samenkomen

Het maandelijks samen komen van de gebiedspartijen in een telcafé. De partijen die behoefte hebben aan meerdere samenkomsten kunnen deze locatie gebruiken om vaker samen te komen

Tweemaal per jaar

Gemeenschappelijke visie (droom) scherp houden

Kom regelmatig samen om de gemeenschappelijke visie (droom) scherp te houden, alleen hierdoor kan de samenwerking gewaarborgd blijven. Doe dit minimaal 2x per jaar.

Voorjaar 2023

Opzetten van overzichtelijk en praktisch netwerk

Er moet een duidelijk en praktisch netwerk ontstaan op de lange termijn waarbij verschillende partijen en besturingsorganen zijn opgenomen. Dit zal verder uitgewerkt kunnen worden met een nieuwe BO-groep (neem als voorbeeld Landbouw netwerk Regio Foodvalley)

1.4 De ontwikkeling (netwerk)

Tijdens de gebiedssessie van 9 juni is een inventarisatie gemaakt van de benodigde ontwikkelingen voor een gezamenlijke aanpak in het gebied. Hieruit bleek dat de gebiedssamenwerking gebiedsgerichte bedreigingen het hoofd moet bieden, zoals de toekomst voor de agrariërs in Altena. Daarnaast moet de samenwerking zich ontwikkelen in het erkennen van de stappen die gemaakt moeten worden in Altena, ondersteuning en perspectief bieden voor de agrarische sector. Ga als gebiedssamenwerking in gesprek met de agrariërs in Altena, biedt hun handvatten zodat zij hun bedrijfsvoering toekomstbestendig kunnen aanpassen. Hierbij is het belangrijk om een helder stappenplan uit te zetten dat voor meerdere jaren relevant is. De agrarische ondernemers hebben namelijk behoefte aan duidelijke visie met duidelijkheid over de weg ernaartoe. De partijen moeten hierin samenwerken om economische kansen (subsidies) te benutten. Waar momenteel alle partijen voor hun eigen belangen actief zijn in het gebied zal in de toekomst saamhorigheid moeten ontstaan. Er is voldoende energie en creativiteit aanwezig onder de gebiedspartijen om dit te bereiken.

1.5 De realisatie (organisatie)

Om de gezamenlijke droom (behoud landschap en sterke agrarische sector) in Altena te realiseren zijn er een aantal acties aandachtspunten om rekening mee te houden bij de realisatie. Deze aandachtspunten zijn opgehaald uit de interviews met de gebiedspartijen en de agrariërs.

Aandachtspunten op basis van de verschillende interviews:

- De gebiedspartijen zouden het fijn vinden als ze beter van elkaar wisten waar ze mee bezig zijn en dat dit ook overzichtelijker op één plek te zien zou zijn. Advies in hoe de partijen samen kunnen gaan werken en hoe zij boeren op de korte termijn kunnen helpen spelen daarin ook een grote rol.
- Boeren (en ook anderen) weten op dit moment niet goed waar ze terecht kunnen met vragen omtrent het toekomstbestendig maken van hun bedrijf, zoals vragen omtrent subsidies, projecten, scholing en cursussen, etc. Een agrarisch loket kan hier de oplossing voor zijn. Dit is namelijk succesvol gebleken in gebiedssamenwerkingen in andere gebieden. Daarom is er ook een agrarisch loket opgenomen in de gebiedssamenwerking (zie hoofdstuk 2).
- Korte lijnen in de communicatie en inzichtelijk maken van de informatie die er is zal de ondernemers aansporen om vaker en sneller aan een project deel te nemen. Daarbij vinden de boeren het belangrijk dat ze een goede vertegenwoordiging binnen de samenwerking hebben (via ZLTO en/of ANV).
- De hoeveelheid grond binnen een agrarisch bedrijf is een belangrijke factor om over te kunnen schakelen naar NIL. Daarom vinden ook veel ondernemers dat er anders nagedacht moet worden over de exploitatie van gronden door de gebiedspartijen. Dit om de omschakeling naar natuurinclusieve landbouw te bevorderen.
- Een succesfactor voor agrarische deelname aan projecten is dat ze laagdrempelig en vrijblijvend zijn.
- Om agrariërs actief te betrekken bij de samenwerking kan er bijvoorbeeld gedacht worden aan een bodemcursus waar zowel boeren als beleidsmakers aan deelnemen. In regio Foodvalley is dit erg succesvol gebleken. Door samen te leren in een cursus begrijp je elkaar beter, zoek je elkaar op en kom je tot oplossingen voor vraagstukken.
- Het is belangrijk om capaciteit voor de dagelijkse uitvoering, coördinatie en het verbinden van partijen te organiseren. Bij verschillende gebiedssamenwerkingen in andere regio's is te zien dat de aanwezigheid van 1-2 'kartrekkers' de gebiedssamenwerking flink kan versterken.

1.6 De verspreiding (netwerk)

Samen met de kennis en kunde van iedereen kunnen er resultaten ontstaan waaruit concreet te werk gegaan kan worden, zodat de gebiedssamenwerking met oplossingen voor de maatschappij kan komen. Deze resultaten (successen) moeten ook zichtbaar gemaakt worden. Niet alleen voor de gebiedspartijen of de betrokken agrariërs, maar voor alle inwoners van Altena. Het Landbouwnetwerk regio Foodvalley (één van de bezochte externe samenwerkingen) is al jaren actief met het communiceren van informatie uit de samenwerking naar het buitengebied. Dit in de vorm van papieren folders en kranten. Deze samenwerking gebruikt met opzet papieren folders en kranten die bij de inwoners in het gebied in de brievenbus worden gedaan. Dit omdat zij van mening zijn dat papieren versies beter gelezen worden dan digitale versies. Wij adviseren de gebiedssamenwerking in Altena om inspiratie op te doen uit deze folders (zie bijlage 2) en deze in de toekomst toe te passen in Altena. Wees als gebiedssamenwerking trots op het mooie buitengebied en deel dit ook met alle inwoners in Altena.

Daarnaast kwam tijdens de gebiedssessies van 9 juni 2022 het idee naar voren om een boerencafé of telcafé te organiseren. Dit houdt in: op informele wijze bij elkaar komen met de gebiedspartijen en deelnemende boeren. Met elkaar een borrel houden en ervaringen delen. Een telcafé is een samenkomst waarbij bijvoorbeeld weidevogeltellingen gedeeld worden (PolderNatuur Zeeland, 2019). Dit gebeurt momenteel ook bij “PolderNatuur Zeeland” in Zuid-Beveland. Hier komen gebiedspartijen samen om de ontwikkelingen omtrent biodiversiteit in het gebied met elkaar te delen. In Zuid-Beveland is de plaatselijke ANV-organisator van dit telcafé. Een boerencafé of telcafé is een geschikte manier voor de verspreiding van informatie uit de gebiedssamenwerking in Altena. Een locatie die zich hiervoor leent is café ’t Zwaantje in Genderen. Dit omdat het centraal ligt in het gebied en er een informele sfeer hangt.

2. De organisatiestructuur

De gebiedspartijen werken al op diverse fronten samen en weten elkaar steeds beter te vinden. Om het netwerk en de samenwerking te kunnen formaliseren is er door studenten van HAS Hogeschool een organisatiestructuur ontwikkeld die passend is voor Altena. Het is nu aan de partijen om deze structuur samen te bespreken, waar nodig aan te passen en te gaan verwezenlijken. Momenteel zijn niet alle elf de partijen nauw betrokken in de opzet van de gebiedssamenwerking. Desondanks is het toch belangrijk om aan de slag te gaan met de partijen die wel initiatief tonen, de partijen die ook aanwezig zijn geweest bij de laatste gebiedssessies van 9 juni. De overige partijen kunnen later nog aansluiten in de gebiedssamenwerking.

De organisatiestructuur kenmerkt zich door de gelijkwaardigheid van alle partijen. Alle elf de gebiedspartijen kunnen evenveel inbreng hebben en het blijft overzichtelijk doordat de twee vertegenwoordigers het vaste aanspreekpunt zijn voor zowel de gebiedspartijen als de agrariërs (via het agrarisch loket).
Deze vorm is gekozen omdat er door de partijen is aangegeven werd dat ze niet met een bestuur wilden werken. Daarnaast zijn er hier mensen aangesteld om de dagelijkse taken en controle omtrent de samenwerking op zich te nemen. Ook hier werd door het gebied op gehamerd. Mede door het agrarisch loket kunnen de agrariërs in het gebied optimaal ondersteund worden in de toekomstige ontwikkelingen omtrent toekomstbestendige landbouw. Daarnaast dient dit ook weer het oorspronkelijke doel van de samenwerking.

2.1 Organigram “Sterk Altena”

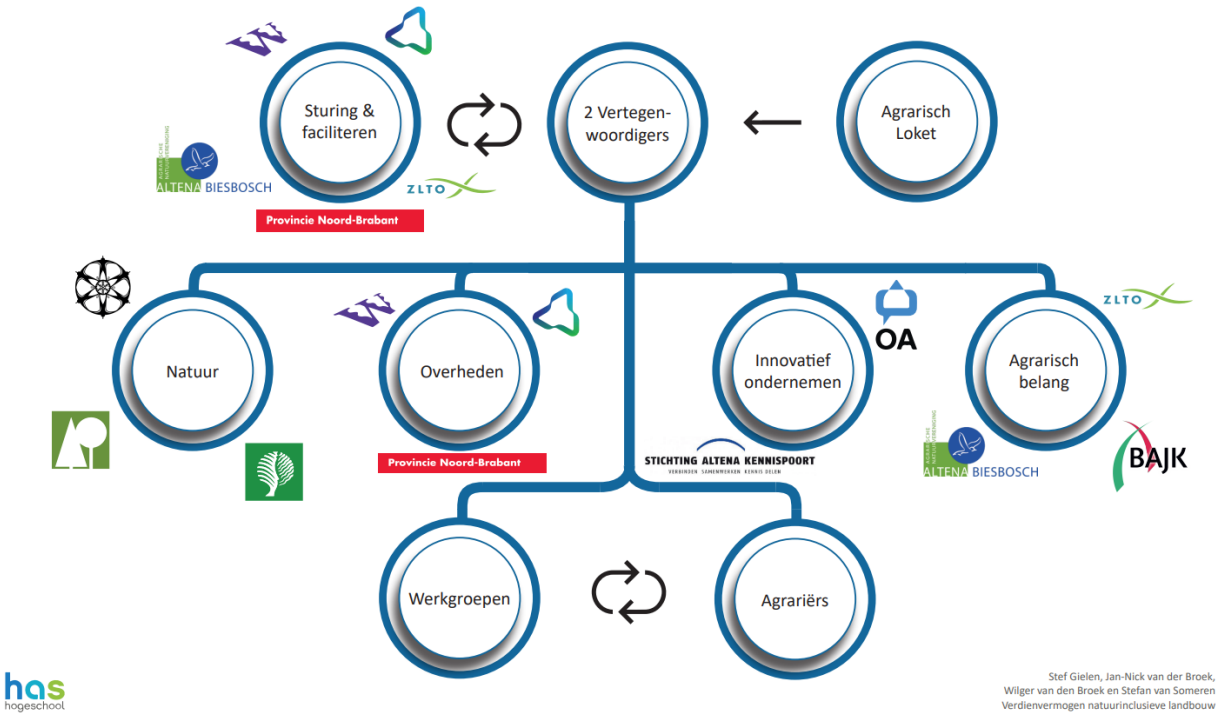

Figuur 1: Aanbevolen organisatiestructuur voor de gebiedssamenwerking in Altena

Toelichting: De vijf partijen links (sturing & faciliteren) namelijk: ANV en ZLTO (voor verbinding naar boeren in gebied, enthousiasmeren van boeren en communicatie), de overheden (gemeente, waterschap, provincie) hebben een rol in de vorm (financiële) middelen en inzet van hun netwerk.

Er worden twee vertegenwoordigers aangesteld die de dagelijkse uitvoering van de samenwerking op zich nemen. Zij brengen de partijen bij elkaar, verzamelen initiatieven en brengen die tot uitvoer.

Voor ondernemers uit het gebied zal een agrarisch loket opgericht moeten worden, waar ze terecht kunnen met vragen en ideeën. De twee vertegenwoordigers gaan vervolgens met deze initiatieven aan de slag en zorgen voor terugkoppeling naar de gebiedspartijen.

De uitvoer van vraagstukken komt tot uiting in een werkgroep. De samenstelling van een werkgroep is afhankelijk van het vraagstuk. Partijen die daar een rol of bijdrage in kunnen vervullen nemen plaats in deze werkgroep.

2.2 Randvoorwaarden voor de organisatiestructuur “Sterk Altena”

- Bij deze organisatiestructuur adviseren wij dat alle gebiedspartijen minimaal twee keer per jaar met zijn alle samenkomen (in de vorm van een gebiedssessie) om te discussiëren over actuele thema’s en de voortgang van de gebiedssamenwerking.
- Organiseer een boerencafé of telcafé met de deelnemende agrariërs van projecten. Op deze manier kan er op informele wijze kennis en ervaringen gedeeld worden van die projecten.
- Initiatief voor zulke gebiedssessies (vergadering tussen partijen) komt voort uit de vijf sturende partijen. Tijdens deze gebiedssessies moet besproken worden welke doelen er behaald zijn.
- Vertegenwoordigers:
    - Spreken taal van de gebiedspartijen (systeemwereld).
    - Spreken taal van de agrarische ondernemers (leefwereld).
    - Kunnen de link leggen tussen de behoefte van de gebiedspartijen en betrokken agrariërs.
    - Hebben helder wat de gemeenschappelijke visie (ontwikkelingen en initiatieven binnen de landbouw die een vitaal landschap bevorderen) van de gebiedssamenwerking zijn en sturen hierop.
    - Zorgen ervoor dat het gewenste resultaat binnen de projecten van gebiedssamenwerking behaald wordt
    - Kennen het gebied (gemeente Altena) goed.
- Agrarisch loket: wordt ingevuld door twee gebiedspartijen en een kennisexpert (intern en extern).
- Werkgroep: Kennis, advies, uitvoering – de theorie vertalen naar de praktijk. De invulling van de samenkomst van deze werkgroepen zal bepaald worden aan de hand van een volgende gebiedssessie.

2.3 Voorbeelden van onderwerpen binnen een werkgroep.

Hieronder zijn een aantal concrete voorbeelden weergegeven van mogelijke projecten van verschillende werkgroepen. Dit zijn items waar de gebiedssamenwerking volgend jaar bijvoorbeeld mee aan de slag zou kunnen (dit is ter inspiratie).

Werkgroep grond:

Tijdens de gebiedssessie van 9 juni is al gesproken over dit thema. Een deel van de agrariërs kan gefaciliteerd worden met extra (pacht)grond zodat een ondernemer kan extensiveren (noodzakelijk bij natuurinclusieve landbouw). In Altena zijn een aantal partijen met gronden die daarvoor kunnen dienen. Namelijk: Gemeente Altena, Waterschap Rivierenland, Provincie Noord-Brabant, Brabants Landschap en eventueel Staatsbosbeheer als overige terrein beherende organisatie. Deze partijen vormen dus een werkgroep betreffende dit thema. Wanneer deze partijen samen gaan zitten ontstaat er een overzicht in de hoeveelheid beschikbare grond. Dit wordt dan gekoppeld aan de agrariër die in aanmerking komt om deze grond te gaan gebruiken. Een voordeel hiervan is dat de grond eerder gebruikt kan worden voor een boer uit Altena tegen een aantrekkelijkere prijs dan dat deze wordt verpacht voor de hoogste prijs aan een andere gegadigde.

Werkgroep bodem:

Bodem is misschien wel het belangrijkste aspect voor een agrarisch bedrijf. Vanuit een externe samenwerking is naar voren gekomen dat die kennis over bodem gekoppeld kan worden aan een bodemcursus. In die cursus gaan agrariërs samen met de gebiedspartijen praktisch aan de slag met een bepaald thema over grond bijvoorbeeld bemesting, gras management of organische stofgehalte verhogen. Tijdens zulke bijeenkomsten wordt kennis onderling gedeeld en gekeken naar optimalisatie van de bodem. Doordat er tijdens zulke bijeenkomsten de agrarische ondernemers samen met gebiedspartijen aan de slag gaan leert deze groep van elkaar en begrijpen ze keuzes die gemaakt worden door beide kanten.

Werkgroep biodiversiteit:

In zo’n werkgroep zitten partijen die gericht zijn op de natuur samen met agrarische partijen. De natuurverenigingen kunnen in deze werkgroep de kennis over natuur maatregelen voorleggen en op bedrijfsniveau inpassen. Voordeel daarvan is dat er per agrarisch bedrijf specifieke maatregelen gemaakt kunnen worden. Dat is bevorderend voor de uitvoer van zulke maatregelen zodat het laagdrempeliger wordt voor een agrariër om hieraan deel te nemen. Partijen die hier in deel kunnen nemen zijn ANV, Altenatuur, ZLTO, AJK en het Brabants Landschap.

3. Aanbevelingen voor het gebied

In dit hoofdstuk worden aanbevelingen gegeven ten behoeve van de gebiedssamenwerking in Altena.

Aanbevelingen voor het gebied:

- Zoek financiering om nu echt als gebiedssamenwerking in Altena om aan de slag te gaan:

In bijlage 4 is een eerste aanzet gegeven voor een begroting voor het eerste jaar. Hier is met name budget opgenomen voor het inhuren van twee personen en daarnaast het opzetten van het agroloket en communicatiebudget. Hiervoor kan gekeken worden naar verschillende subsidie stromen. Daarnaast zien we bij andere gebiedssamenwerkingen dat de deelnemende partijen de kosten hiervoor gezamenlijk dragen. Waarbij de boeren organisaties (LTO, ANV) vaak een inkind bijdrage leveren.

- Start met de werving voor de vertegenwoordiger(s):

In bijlage 3 is een suggestie voor een vacaturetekst opgenomen.

- Betrekken van de Provincie Noord-Brabant in de samenwerking:

De provincie Noord-Brabant is nu nog niet aangesloten bij de gebiedssamenwerking. Dit is wel een bepalende partij die aan zou moeten sluiten aangezien dit werd aangegeven door de betrokken partijen in het gebied. Dit omdat het enerzijds faciliterend en sturend kan werken, anderzijds dat het een geldschieter kan zijn. Bij de uitvoering van de samenwerking op grote schaal moet de provincie betrokken worden. Veel partijen zagen dit als een belangrijk onderwerp om een uiteindelijke samenwerking te laten slagen. Het contact leggen met deze partij is dan ook een belangrijke vervolgstap die de gebiedspartijen moeten maken. Dit is tot nu toe niet gelukt aangezien de provincie Noord-Brabant om inzicht van het PvA vroeg, dit kon de projectgroep niet verlenen aangezien er gevoelige inhoud in stond. Wellicht kan de provincie bij een vervolg onderzoek direct betrokken worden.

- Aanbeveling omtrent pachtgronden:

Er kan anders gedacht worden over de exploitatie van gronden, TBO's kunnen bijvoorbeeld die gronden tegen GLB-vergoeding beschikbaar stellen voor niet grondgebonden boeren anders kost het te veel geld Deze bevinding kwam sterk naar voren bij de gebiedssessie van 9 juni 2022. Daarom is ervoor gekozen om deze aanbeveling toch mee te nemen in de handleiding. Wanneer een agrariër grond moet aankopen is de drijfveer om te komen tot extensiveren moeilijker aangezien grond duur is. Grond onder een melkveehouderij is een belangrijke factor om over te kunnen schakelen naar natuurinclusieve landbouw. Daarom vinden dus ook veel agrarische ondernemers dat er anders nagedacht moet worden over de exploitatie van gronden om zo de omschakeling te kunnen bevorderen. Dus wordt er aanbevolen om een platform op te stellen waar alle partijen met grond in eigendom zich kunnen melden. Dit zodat er een overzichtelijk beeld ontstaat over de beschikbaarheid van gronden. Hierbij staat voorop dat de gronden in eerste instantie verpacht kunnen worden aan de agrarische ondernemers uit het gebied die dit nodig hebben. Op deze manier zal NIL binnen Altena beter bevordert kunnen worden.

- Werk het idee van een agrarisch loket verder uit. Hoe ziet het er uit? Wat zijn de behoeften van de agrariërs hierin en hoe kan het loket zo goed mogelijk de gebiedssamenwerking ondersteunen:

Op dit moment wordt er in Altena door o.a. de gemeente al nagedacht over het opstarten van een agrarisch loket, vandaar dat dit een mooie kans is om het te koppelen aan de organisatiestructuur. Dit is gekomen vanuit een externe samenwerking die bezocht is, namelijk Landbouwnetwerk regio Foodvalley. Daar bleek dat een agrarisch loket fijn werkt voor de agrariërs die zich eerst niet gehoord voelden door de gebiedspartijen/ (semi)overheden. Op deze manier faciliteer je de boer). Het agrarisch loket is een plek (online, fysiek of allebei) waar agrariërs en grondgebruikers uit Altena zich kunnen melden als zij op hun bedrijf of gronden aan de slag willen met een transitie binnen hun bedrijfsvoering die bijdraagt aan een vitalere omgeving. Zij kunnen hier dan initiatieven aandragen en

ondersteuning vergaren in de ontwikkelingen op hun bedrijf. Dit kunnen vraagstukken zijn of initiatieven. Hier kunnen de elf partijen dan vervolgens binnen de organisatiestructuur mee aan de slag. Het agrarisch loket zal digitaal en telefonisch ondersteund (nader te bepalen door de gebiedspartijen) moeten worden om de agrariërs zo goed mogelijk van dienst te kunnen zijn. Kijk voor meer informatie eens op: https://www.landbouwnetwerkrfv.nl/agroloket/

Bibliografie

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. (2019). *Realisatieplan Visie LNV, op weg met nieuw perspectief.* Den Haag: Ministerie van LNV.

Natuur, L. I. (2021). *Kansen en knelpunten van natuurinclusieve landbouw.* 's-Hertogenbosch: Has Hogeschool.

PolderNatuur Zeeland. (2019, mei 1). Opgehaald van https://www.poldernatuurzeeland.nl/Nieuws/id/1105/algemeen-tel-cafe

Wielinga, H., Zaalmink, B., Bergevoet, R., Geerling-Eiff, F., Holster, H., Hoogerwerf, L., & Vrolijk, M. (2008). *Networks with free actors. Encouraging sustainable innovations in animal husbandry by using the FAN approach (Free Actors in Networks).* Wageningen: Wageningen UR.

Bijlagen

Bijlage 1, Poster voor samenwerking tussen de gebiedspartijen in Altena.

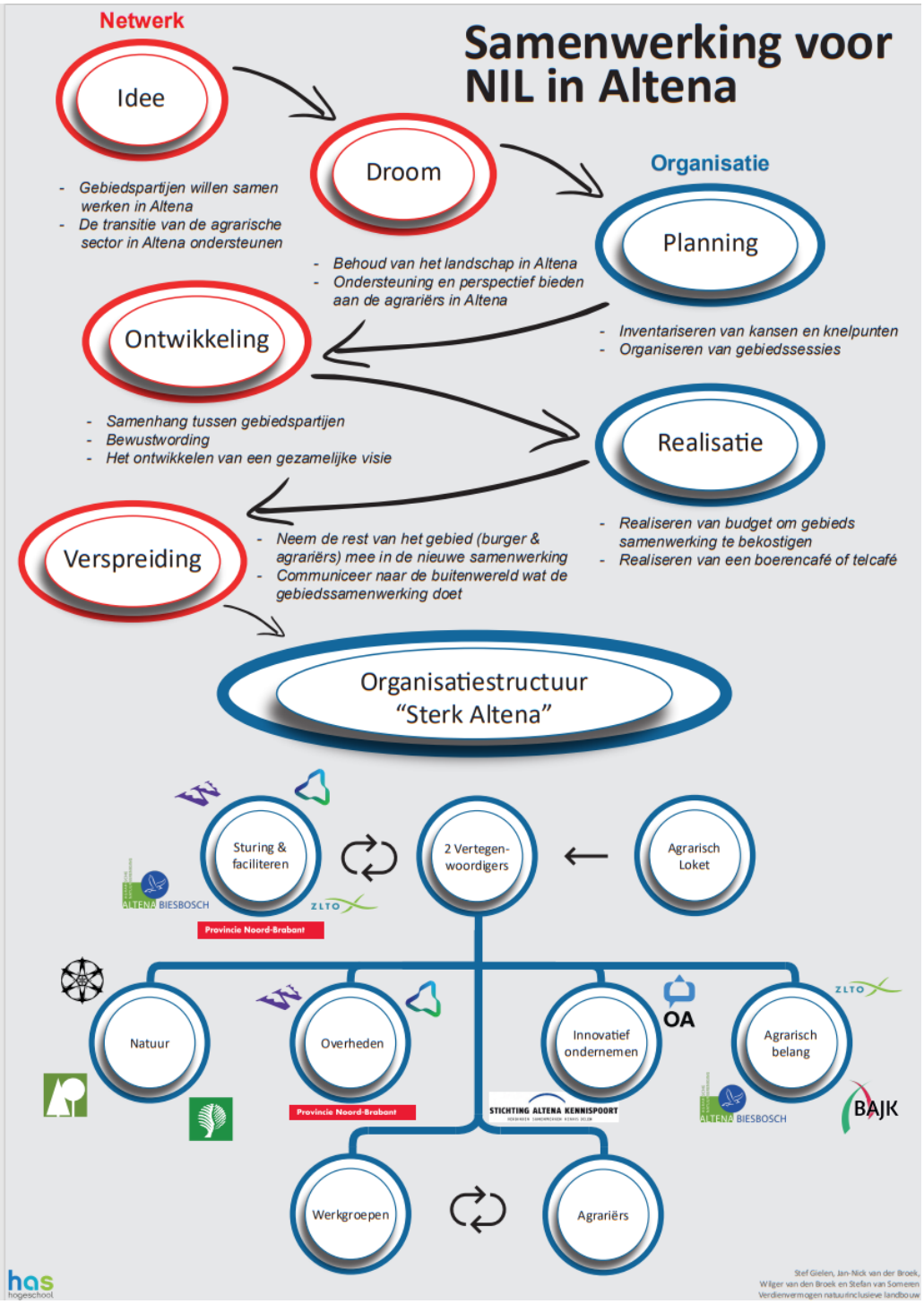

Figuur 2: poster voor samenwerking tussen de gebiedspartijen in Altena.

Bijlage 2, voorbeelden van folders

Figuur 3: voorbeeld nr.1 ''Boeren werken aan bodem en biodiversiteit'' (voorkant)

Figuur 4: voorbeeld nr. 2 ''Boeren werken aan bodem en biodiversiteit'' (achterkant)

Figuur 5: voorbeeld nr. 2 ‘’Buiten in Beweging’’

Figuur 6: voorbeeld nr. 2 ‘’Buiten in Beweging’’

Buitenronde

Een uitgave over het buitengebied van de gemeente Ede, december 2021

Kop uit het zand

Klimaat, duurzaamheid, biodiversiteit: we leven in een tijd van grote uitdagingen. Hoe houden we de aarde leefbaar voor mens en natuur? Het zijn grote en urgente vragen. Welk antwoord we ook formuleren: het zal de komende decennia tot grote veranderingen leiden. En dat gaat gepaard met onzekerheid en weerstand. Dat is tenminste het beeld dat je zou kunnen overhouden uit de media en het publieke debat. Het lijkt soms wel alsof Nederland één grote ruziënde familie is geworden. Deze Buitenronde bewijst het tegendeel. De krant staat boordevol verhalen van inwoners van Ede, die elk hun steentje willen bijdragen aan een antwoord op al die grote vragen die op ons afkomen. 'Je kunt wel als een struisvogel je kop in het zand steken, maar we zullen moeten verduurzamen', zegt meneer Van de Brandhof verderop in deze krant. Hij heeft groot gelijk. En zo zijn er nog veel meer. Boer Teunis van de Zandschulp experimenteert met de combiteelt van mais en bonen om zo het eiwitgehalte in zijn voer op te krikken. Malika Cieremans tovert een dennenbos in Bennekom samen met een groep vrijwilligers om in een voedselbos. In het Binnenveld doen ze hun best voor de erfvogels. En de familie Boeve in Ederveen steekt veel energie in het onderhoud van de knotbomen en doet dat met aandacht voor vogels in het gebied.

Wethouder Pieter van der Schans.

Op het oog zijn het soms kleine stappen, maar heel veel kleine stapjes maken een groot verschil. Wat deze inwoners doen is concreet, heeft effect en inspireert anderen om ook aan de slag te gaan. Dus: mochten er nog koppen in het zand zitten: haal ze eruit en werk samen aan een mooie toekomst!

Jan Pieter van der Schans
Wethouder landbouw, natuur en biodiversiteit

'Helpen jullie me even met het voeren van de geiten?'

Geitenboerin Gerina van den Brink van Jowis zolder in Lunteren is educatieboerin. Soms krijgt ze zelfs drie basisschoolklassen op bezoek. Ze vindt die drukte alleen maar leuk. 'De kinderen zijn enthousiast en stellen veel vragen.'

Kinderen van basisschool De Koepel uit Ede aaien voorzichtig een pasgeboren geitje.

'Kom, gaan jullie mee naar de andere schuur? Dan voeren we de geiten.' 'Jee', roepen de kinderen van groep 6 van basisschool De Koepel uit Ede. Ze hebben uitleg gekregen over het reilen en zeilen op een geitenhouderij en kunnen nu zelf aan de slag.
Lesgeven is voor Gerina van den Brink een nieuwe activiteit. Weliswaar sloot ze zich in januari 2019 meteen aan bij het gloednieuwe platform Leren bij de Boer, maar door de coronacrisis kwam alles tot stilstand. Het nieuwe schooljaar kan ze volop aan de slag en klassen ontvangen. Ze vindt het ontzettend leuk om kinderen kennis te laten maken met het boerenleven. 'Die 1,5 uur is zo voorbij.'

Ruim tien educatieboeren

Leren bij de Boer is een initiatief van LTO Gelderse Vallei en Promotie Veehouderij Barneveld. Inmiddels zijn er ruim tien educatieboeren. Een aantal boeren is nog in opleiding. Educatieboer word je niet zomaar. De boeren volgen eerst een cursus bij Boerderijeducatie Nederland, waar ze leren hoe je over je vak kan vertellen en hoe je kinderen bij het verhaal betrekt. Pas na het verwerven van het certificaat mogen de boeren beginnen. Het geeft scholen de garantie dat de kinderen echt wat opsteken en dat de veiligheid op de boerderij is gewaarborgd. Behalve de cursus hebben de educatieboeren ook een BHV-cursus voltooid.

Lammetjes aaien

Inmiddels heeft Van den Brink een nieuwe activiteit bedacht. 'Toen jullie hier aankwamen', vraagt ze aan de kinderen, 'waren er toch net twee lammetjes geboren? Zullen we eens kijken of ze al droog zijn? Dan kunnen we ze even vasthouden.' De kinderen zijn door het dolle heen. Even later vraagt een meisje aan haar vader: 'Mogen we een geitje mee naar huis nemen?'

Ter afsluiting krijgen de kinderen een ijsje, vanzelfsprekend gemaakt van geitenmelk van de boerderij. En dan terug naar school, met overal strootjes in de kleren.

Gerina van den Brink met haar dochter.

Leren bij de Boer
Goed nieuws voor de basisscholen in de gemeente Ede. In 2021 en 2022 kunnen klassen gratis op bezoek bij de educatieboeren van Leren bij de Boer. Dit wordt mogelijk gemaakt door de gemeente, die de onkosten vergoedt. Via lerenbijdeboer.nl kunnen scholen zich aanmelden.

Inhoudsopgave

Landgoed Kernhem p2
Fraaie knotelzen p2
Mais-bonenteelt p3
Nieuwe zorgboerderij p3
Erfvogels helpen p4
Zonneveld Meikade p4
Voedselbos p5
Restaurant Bloem geopend p5

Figuur 7: voorbeeld nr. 3 ''buitenronde''

Natuurwerkgroepen steken handen uit de mouwen

In de gemeente Ede zijn diverse natuurwerkgroepen actief, zo ook A Rocha Bennekom. Elke tweede zaterdag van de maand, uitgezonderd het broedseizoen, zijn ze actief. Meestal op het gemeentelijke natuurterrein Franse Kamp. Ze verwijderen opschietende boompjes en woekerende braamstruiken. Daarmee houden ze waardevolle stukjes heide en zand open.

Na anderhalf jaar coronapandemie stonden de vrijwilligers van A Rocha te popelen om de handen uit de mouwen te steken. De boompjes en struiken op Franse Kamp groeiden onbekommerd door. Er is veel te doen.
Franse Kamp is niet zomaar een natuurgebied. 'Tot 1990 was dit een terrein van Defensie', legt Wilma van de Veen uit. 'Het was een aanvullingsplaats voor brandstof, olie en smeermiddelen.' Nog maar weinig herinnert aan die tijd. Het meest zichtbare is het hek om het terrein en op het terrein zijn nog een bunker – nu een vleermuiskelder – en twee blusvijvers, waar tegenwoordig salamanders in leven. 'Bij één vijver gaan we een vlonder maken, zodat we ons nog meer kunnen richten op educatie, onder andere aan kinderen.'

Vrijwilligers van A Rocha Bennekom verwijderen opschietende boompjes.

Veel mierensoorten
De van oorsprong Portugese organisatie wil de betrokkenheid bij de schepping versterken door lezingen, workshops, publicaties, excursies en cursussen. Op deze ochtend heeft A Rocha Bennekom voor dat doel onderzoeker Jinze Noordijk uitgenodigd om over de vele mierensoorten te vertellen. Op Franse Kamp leven ten minste 23 soorten, heeft hij ontdekt, wat erg veel is. Geboeid staan de vrijwilligers te luisteren, maar na het vragenrondje willen ze graag aan de slag. De werkhandschoenen worden aangetrokken. 'Het openhouden van de heide en het zand is belangrijk voor onder meer de zeldzame zandhagedis', legt Wilma van de Veen uit.
Er wordt hard gewerkt, maar er is ook volop ruimte om ontdekkingen met elkaar te delen. Geregeld zie je een groepje zich afzonderen en over iets gebogen staan. 'We vinden een ontspannen sfeer belangrijk. We zijn fysiek bezig, maar het is ook gewoon gezellig.'

Jonge zandhagedis
Ineens ontstaat er een oploopje bij een plek waar net een hoop snoeiafval is verplaatst. Dan wordt zichtbaar waar dit rustige gebied zoal bekend om staat: een jonge zandhagedis. Hij had zich onder het snoeiafval verstopt, maar ligt nu ineens zichtbaar voor iedereen op de grond. Even later kruipt hij weg naar een veilig plekje in het gewas.

Een jonge zandhagedis komt tevoorschijn wanneer een hoop snoeiafval wordt verplaatst.

Meer over Arocha Bennekom: www.arocha.nl of neem contact op met John Smits, 06 22827060, e-mail: bennekom@arocha.org
Voor andere vrijwilligersgroepen van Levend Landschap Ede: f.aalbers@landschapsbeheergelderland.nl

Kort nieuws

Leren over bodem en biodiversiteit
De landbouw staat voor grote uitdagingen op het gebied van milieu, duurzaamheid en biodiversiteit. Een belangrijke sleutel naar een duurzame toekomst is natuurinclusieve landbouw. Dat is nieuw en een ontdekkingstocht. Om agrariërs met grondgebonden veehouderij in hun zoektocht te begeleiden, organiseerde de gemeente Ede in 2019-2021 het 'Leernetwerk Samenwerken aan Natuurinclusieve Landbouw in gemeente Ede/Regio Foodvalley'. De deelnemers zijn volop gaan experimenteren. De folder over het leernetwerk beschrijft een aantal inspirerende experimenten.
U kunt de folder gratis bestellen via: renee.baris@ede.nl.

Natuurkwaliteiten van De Hindekamp
De vereniging van veldbiologen KNNV heeft de natuur in landbouwgebied De Hindekamp op De Ginkel in Ede geïnventariseerd. De bevindingen zijn gebundeld in een rapport en aan wethouder Jan Pieter van der Schans overhandigd. In het gebied omringd door bos en heide wordt al sinds de middeleeuwen landbouw bedreven. Een uniek gebied, ook omdat het relatief nat is op de verder droge Veluwe. Uit het rapport blijkt dat de natuur relatief stabiel is. Sommige

soorten doen het zelfs ronduit goed, zoals de bos- en struweelvogels. Aandachtspunten zijn er ook: de waterkwaliteit kan beter.
Wethouder van der Schans: 'Het is monnikenwerk geweest. Vrijwilligers zijn soms letterlijk op hun knieën door het gebied gegaan om alles in kaart te brengen. Dat levert gedetailleerde en daarmee waardevolle informatie op.' De aanbevelingen wil de gemeente waar mogelijk verwerken in de plannen voor het gebiedsproces De Ginkel.

Landschapscursus voor recreatie- en horecaondernemers
De omgeving van het Renkums Beekdal is een aantrekkelijke bestemming voor recreanten. Recreatie- en horecaondernemers plukken daar de vruchten van. In het voorjaar 2022 start daarom de cursus IVN Gastheer van het Landschap, waar ondernemers uit Ede, Wageningen en Renkum meer leren over erfgoed, natuur en landschap van het Renkums Beekdal. Want een ondernemer die de bijzondere waarden van zijn eigen gebied goed kent en weet uit te dragen, is een interessante gastheer of -vrouw. Naast leren over het eigen gebied is het de bedoeling om een netwerk van recreatieondernemers op te zetten, waarin de ondernemers samen natuurarrangementen en -excursies ontwikkelen om het Renkums Beekdal (nog) beter op de kaart te zetten.
De cursus start op 25 januari 2022. Aanmelden kan via www.ivn.nl/gastheer-renkums-beekdal.

Handleiding aanleg en onderhoud landschapselementen
Hoe krijg ik een mooie haag, laan of een houtwal? Welke struiken en bomen zijn daarvoor geschikt en passen in het Edese landschap? Hoe diep moet de grond worden voorbewerkt?

Om u op gang te helpen heeft de gemeente een handleiding met praktische tips voor streekeigen landschapselementen gemaakt. Vraag een van de landschapsbeheerders van de gemeente naar de handleiding en stel gerust vragen. Zij helpen u graag verder.
Meer informatie landschapsbeheer@ede.nl, telefoon 14 0318 of kijk op www.ede.nl/in-de-gemeente-ede/ede-in-ontwikkeling/levend-landschap

Colofon Buitenronde is een nieuwsbrief over ontwikkelingen en projecten in het buitengebied van de gemeente Ede **Uitgave** gemeente Ede **Samenstelling en eindredactie** afdeling Communicatie en afdeling Ruimtelijke Ordening en Beheer, gemeente Ede **Tekstproductie** GAW ontwerp + communicatie: Ria Dubbeldam en Anneles Barendrecht **Fotografie** GAW ontwerp + communicatie, Anton Hols, gemeente Ede **Grafische vormgeving** afdeling Communicatie, gemeente Ede **Oplage** 17 200

Figuur 8: voorbeeld nr.3 ''Buitenronde''

Bijlage 3: Vacature voorbeeld vertegenwoordiger

Gebiedsvertegenwoordiger (8/16 uur)

Als Gebiedsvertegenwoordiger in Altena zet jij jouw communicatieve talent én kennis natuurinclusieve landbouw (NIL) in en help jij onze relaties met het juiste advies hun doelen te realiseren. Samen met de gebiedspartijen in de samenwerking werk je aan de transitie van de gebiedsinrichting in de gemeente Altena. Je bent een resultaatgerichte en inspirerende persoonlijkheid die samen met de gebiedspartijen toekomstbestendige landbouw in Altena gaat bevorderen.

Gebiedssamenwerking Altena in beeld

- Team van 11 gebiedspartijen uit Altena
- Actief in sectoren Landbouw & Natuur (toepassingen van NIL en gebiedsinrichtingen)
- Kennis gedreven organisatie
- Gevestigd in de gemeente Altena
- Samen werken aan een toekomstbestendig landschap

Wat zijn je belangrijkste werkzaamheden als Gebiedsvertegenwoordiger?

Je bent verantwoordelijk voor de uitvoering van de gebiedssamenwerking richting de agrariërs in Altena, dus van relatiebeheer tot subsidieaanvragen. Om dit te bereiken onderhoud je intensief contact met zowel de gebiedspartijen als de betrokken agrariërs, signaleer je vragen/behoefte en ontwikkelingen in het gebied en ondersteun je de agrariërs zo goed mogelijk in de toekomstige ontwikkelingen. Je speelt een cruciale rol in het netwerk en verbind hierbij continu de gebiedspartijen en de agrariërs met elkaar. Je zorgt ervoor dat er relaties worden gelegd met (nieuwe) geïnteresseerde agrariërs met focus op de transitie naar natuurinclusieve landbouw in Altena. Als Gebiedsvertegenwoordiger werk je nauw samen met de vijf sturende partijen uit de gebiedssamenwerking waardoor je snelle en doelgerichte stappen kunt ondernemen met en voor de agrariërs.

Wat heeft de gebiedssamenwerking je te bieden?

- Een informele werksfeer in een no-nonsense en ambitieuze cultuur.
- Gebiedspartijen die graag hun passie en kennis met je delen
- Persoonlijke ontwikkeling via de sessies binnen werkgroepen en andere trainingen
- Je ontvangt een laptop, mobiele telefoon en autokostenvergoeding
- Ruimte voor eigen inbreng en ideeën om het succes van de gebiedssamenwerking en de transitie in het gebied te vergroten.
- Wij zetten ons in voor het behoud van het landschap en een duurzaam agrarisch milieu, jij ook?

Wat wij van jou verwachten

- ✓ HBO werk- en denkniveau
- ✓ Minimaal 5 jaar ervaring binnen de agrarische sector
- ✓ Je hebt gedegen kennis van het gebied Altena, het liefste woonachtig in het gebied
- ✓ Je hebt een proactieve, sociale, onderzoekende en resultaatgerichte houding
- ✓ Je werkt georganiseerd en kunt goed prioriteiten stellen
- ✓ Je beheerst de Nederlandse taal in woord en geschrift

Wie ben jij?

Om deze rol tot een succes te maken, ben je een leergierige en ambitieuze relatiebeheerder met communicatieve en sturende vaardigheden en een scherp oog voor de relaties en de behoefte van de gebiedssamenwerking. Bezit je bovendien van nature ondernemerschap en de drive om gebiedsontwikkelingen in beweging te krijgen? Dan zoeken we jou!

Stuur je C.V. en motivatie of eventuele vragen per e-mail naar ons: vacatures@gebiedssamenwerkingaltena.nl Je ontvangt zo spoedig mogelijk een reactie.

*Heb je vragen? Neem contact op met *gebiedspartij 1* via *06-12345678**

Bijlage 4: Begroting voor eerste jaar gebiedssamenwerking

Vertegenwoordigers (2)

2*8 uur per week. 16 uur per week.
16* 47 weken per jaar. +/- 750 uur per jaar
750 uur * €100,-- per uur.

TOTAAL per jaar €75.000,--

Agrarisch loket

Opstart van dit contactpunt, verspreiding van informatie over loket in gebied.
Technische realiseren van telefoonnummer, website, contactformulier
en dit integreren in gebiedssamenwerking.
Geschatte post van €10.000,--

TOTAAL per jaar €10.000,--

Communicatie

Folders, website, nieuwsbrieven, samenkomsten, boerencafé, etc.
Geschatte post van +/- 10% van de totale begroting.

TOTAAL per jaar €10.000,--

TOTALE BEGROTING **€95.000,--**